

Kavramlar

- İtikad
- Mezhep
- Fırka
- Tevil

5. ÜNİTE

İSLAM DÜŞÜNÇESİNDE İTİKADİ, SİYASİ VE FIKHİ YORUMLAR

Neler Öğreneceksiniz?

- Dinî yorum farklılıklarının sebeplerini,
- Dinî yorumlarla ilgili bazı kavramları,
- İslam düşüncesindeki itikadi ve siyasi yorumları,
- İslam düşüncesindeki fıkhi yorumları,
- Nisâ suresi 59. ayette verilen mesajları.

5. ÜNİTE

İSLAM DÜŞÜNÇESİNDE İTİKADİ, SİYASİ VE FIKHİ YORUMLAR

Ünitemize Hazırlanalım

1. İnsanların aynı konuda farklı düşüncelerinin sebepleri sizce neler olabilir?
2. Kur'an-ı Kerim'in 1400 yıllık süre zarfında hiç değişmemesine rağmen, günümüzde pek çok tefsir çalışmasının yapılmış olması sizce ne anlam ifade ediyor?
3. Mezhep kavramı size neyi çağrıştırıyor?
4. "Farklılıklarımız, zenginliğimizdir." sözünden ne anlıyorsunuz?
5. Farklı düşünce ve yorumlara saygı duymak topluma neler kazandırır?

1. DİNİ YORUM FARKLILIKLARININ SEBEPLERİ

Ayrı coğrafyalarda yaşayan insanların farklı düşüncelere sahip olmalarının sebepleri nelerdir?

Din; Allah (c.c.) tarafından vahiy yoluyla gönderilen, insanları kendi özgür iradeleriyle iyiye ve doğruya yöneltmeyi amaçlayan ilahi kurallar bütünüdür.¹ Dinin amacı insanları, kötülüklerden sakındırmak suretiyle onlara dünya ve ahiret mutluluğu sağlamaktır.

İnsanların düşünme ve anlama yetenekleri birbirinden farklıdır. İnsanın içinde bulunduğu psikolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik şartlar, onun din anlayışı üzerinde etkili olur. Bu durum, dinin farklı anlayış ve uygulama biçimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Din, Allah'ın (c.c.) peygamberler aracılığıyla insanlara gönderdiği ilahi mesajları içerirken din anlayışı bu mesajların insanlar tarafından içinde buldukları şartlara göre algılanma ve yorumlanma biçimlerini ifade eder. Bundan dolayı din tek iken din anlayışları birden çok olabilir. Çünkü din, vahye; dinin anlaşılması ise insanların algılarına ve yorumlarına dayanır. Ayrıca din değişmez, din anlayışı değişebilir. Dolayısıyla dinin yanlış anlaşılmasından kaynaklanan sorunlar, dine mâl edilemez.

İslam dininin temel kaynakları Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünnetidir. Hz. Peygamber hayattayken Müslümanların inanç ve ibadet alanıyla ilgili tüm sorunlarına çözüm getirdiği için Müslümanlar arasında dinî konularda farklılaşmaya sebep olacak görüş ayrılıkları ortaya çıkmamıştır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslam dini, Arap Yarımadası dışında da çeşitli bölgeler ve toplumlar arasında hızla yayılmış, böylece Müslümanlar farklı inanç, kültür, örf ve âdetlere mensup insanlarla karşılaşmışlardır. Yeni gelişmelerle Müslümanlar arasında ortaya çıkan siyasi ve dinî sorunlar ile bu sorunlara üretilen çeşitli çözümler, farklı yorumların ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiştir. Yorum, ekol veya **mezhep**; dinin anlaşılması ve uygulanmasıyla ilgili olarak zamanla ortaya çıkan fikrî ve beşerî oluşumların genel adı olmuştur.²

Müslümanlar arasında dinî konularla ilgili farklı yorumların ortaya çıkmasının birçok sebebi vardır. Bunların başında; insan unsuru, sosyal, kültürel ve coğrafi farklılıklar ile dinî metinlerin yorumlanmasındaki farklılıklar gelmektedir.

1 bk. Günay Tümer, "Din", TDV İslam Ansiklopedisi, C 9, s. 312-320.

2 bk. İlyas Üzüm, "Mezhep", TDV İslam Ansiklopedisi, C 29, s. 526-532.

Şema 5.1: İslam düşüncesinde yorum farklılıklarının ortaya çıkış sebepleri.

İnsanın Yapısından Kaynaklanan Sebepler

Dinin anlaşılması ve yaşanması için dinî metinlerin doğru bir şekilde anlaşılabilir yorumlanması gerekir. Bu anlama ve yorumlama, insan tarafından yapılır. İnsan; düşünen, sorgulayan, sebep ve sonuçları araştıran akıl sahibi bir varlıktır. İnsanların anlayış ve düşünceleri birbirinden farklıdır. Bu farklılık Allah'ın (c.c.) onlara verdiği akıl, tefekkür ve düşünce kabiliyetlerinin doğal bir sonucudur.

Yorumlayalım

Aynı resme bakan kişilerin farklı yorumlar yapmalarının sebepleri neler olabilir? Yorumlayınız.

İnsanların kabiliyetleri, huy-ları, ilgileri, ihtiyaç ve beklentileri, dünyaya bakışları ve algılamaları birbirinden farklıdır. Mesela aynı resme bakan kişiler, birbirinden farklı duygular hissettiği gibi aynı kitabı okuyanlar, onun üzerine değişik yorumlar yapar ve farklı sonuçlar elde ederler. Bu durum, insanların olay ve olgulara farklı yaklaşımlarının bir sonucudur. Dolayısıyla insanın yapısındaki farklılıklar dini anlama ve açıklamalarına da yansır. Böylece çeşitli ekol ve mezheplerin ortaya çıkmasına neden olur.

Sosyal Sebepler

Sosyal hayat sürekli bir değişme, gelişme ve yenilenme içindedir. Her zaman ve mekânda geçerliliğini koruyan kimi ilkeler varlığını sürdürürken kimi unsurlar da zamanla varlıklarını yitirirler. Dolayısıyla sosyal bir ortam içinde yaşayan insanın sürekli bir değişim ve yenilenme içinde olması kaçınılmazdır. Sosyal hayatın kendine özgü yapısı her alanda olduğu gibi İslam düşüncesinde de farklı yorum biçimlerinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Mesela köy yaşamı ile şehir yaşamının sosyal yapısı birbirine benzemez. Bundan dolayı da şehir ve köylerdeki dinî hayat ve dinî anlayışların birbirinin aynı olmaması doğaldır. Ayrıca, toplumları derinden etkileyen savaş, doğal afet, siyasi ve ekonomik krizler de çeşitli yorumların ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Yorumlayalım

İnsanların yaşadıkları ortamlar, dinî düşüncelerine nasıl yansır?

Kültürel Sebepler

İslam dini kısa zamanda Arabistan Yarımadası'nın dışına yayıldı ve Suriye, İran, Irak, Mısır gibi bölgeler İslam coğrafyasının bir parçası haline geldi. Bu bölgelerde yaygın olarak Hristiyanlık, Yahudilik, Mecusilik ve Zerdüştlük gibi inançlar hâkimdi. Müslümanlar fethettikleri bölgelerde bu din ve inanç mensuplarıyla bir arada yaşadılar. Dolayısıyla bazı Müslümanlar yaşadıkları coğrafyanın örf, âdet ve kültürlerinden etkilenerek İslam dininin anlaşılması, yorumlanması ve yaşanmasında farklı bir yaklaşım benimsediler. Ayrıca yeni Müslüman olanlar da dini anlamada eski inançlarının etkisinde kalmışlardır. Mesela hicri ikinci asırdan itibaren itikadi tartışma konuları arasında yer alan Allah'ın (c.c.) zatı ve sıfatları gibi konular İslamiyet'ten önce diğer din mensupları tarafından da tartışılmıştır.

Yorumlayalım

İnsanların sahip oldukları sosyo-kültürel birikimler dinî düşüncelerine nasıl yansır?

Müslümanların yaşadığı bölgeler birbirlerinden tamamen farklı kültürel ortamlara sahiptir. Bu sebeple Müslümanlar aynı dinî sorunlara farklı çözümler üretmişlerdir. Ancak bu farklı çözümler dinin değişmez esaslarıyla ilgili değildir.

Coğrafi Sebepler

Hız Peygamber'in vefatından yarım asır geçmeden İslam coğrafyası fetihlerle birlikte farklı iklimlere sahip, çeşitli kültür ve dinlere mensup milletleri içine alan geniş topraklara ulaştı. İslam, sıcak ve kurak bir coğrafyada doğmuş olmasına rağmen kısa süre içerisinde birçok farklı iklim ve coğrafyaya yayıldı. Çeşitli coğrafyalarda yaşayan Müslümanların yaşam şekilleri ve ihtiyaçları da buldukları bölgenin özel koşullarından etkilendi. Dolayısıyla coğrafi sebeplere dayanan yaşam biçimlerinde çeşitlilik; değişik yorum ve uygulamaların ortaya çıkmasının nedenlerindedir. Mesela coğrafi sebeplere bağlı olarak kıyafet, yemek kültürü ve diğer alanlardaki çeşitlilik, İslam düşüncesine ait yorumlar üzerinde de etkisini göstermiştir.

Görsel 5.1: Coğrafi farklılıklar dinî yorum biçimlerini etkilemiştir.

Siyasi Sebepler

İslam düşüncesinde birçok yorum farklılığının ortaya çıkmasının başlıca nedenlerinden biri de siyasi sebeplerdir. Siyasi sebepler dinin anlaşılması ve uygulanmasında doğrudan veya dolaylı olarak etkisini göstermiştir. Belirli bir dinî yorumun öne çıkarılması, diğer yorumların görmezden gelinmesi veya kişilerin kendi siyasi düşüncelerini öne çıkarması gibi hususlar, bu sebepler arasında yer almaktadır.

Düşünelim-Konuşalım

Siyasi düşünce, tarih boyunca insanların dinî inançlarını nasıl etkilemiştir?

Hız Peygamber ve ilk dört halife dönemlerinde meydana gelen bazı olayların farklı şekillerde yorumlanması Müslümanlar arasında çeşitli mezheplerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Mesela Hız Peygamber'in vefatından sonra kimin halife olacağıyla ilgili tartışmalar, ileri sürülen görüşler ve her görüşün

ayet ve hadislerle delillendirilmesi çabaları birçok mezhebi ortaya çıkarmıştır. Hız Ali (r.a.) ile Hız Aişe (r.a.) arasında meydana gelen Cemel Vakası ile Hız Ali (r.a.) ve Muâviye b. Ebî Süfyan arasında meydana gelen Sıffin Savaşı; Haricilik ve Şiilik gibi siyasi itikadi ekollerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Ayrıca bu savaşlarda ölen ve öldürülen Müslümanların dünya ve ahiretteki durumlarının ne olacağıyla ilgili tartışmalar da Mürcie ve Mutezile gibi itikadi yorumların doğmasına zemin hazırlamıştır.

Dinî Metinlerden Kaynaklanan Sebepler

İslam'ın ana kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve hadisler dinî metinlerin başında yer alır. Ayet ve hadislerin tamamı anlam bakımından herkesin anlayacağı kadar açık değildir. Bazıları daha kolay anlaşılırken bazılarının anlamı kapalıdır ve bu sebeple yoruma ihtiyaç duyar. Bu metinlerde geçen bazı kavram ve ifadeler farklı anlayış ve yorumların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de benzer anlamlar içeren ya da birden fazla anlama gelen müteşabih ayetler vardır. Bu gibi ayetlerin anlaşılması ve yorumlanması farklı yorum biçimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Mesela Kur'an'da bazı ayetlerde yer alan Allah'ın (c.c.) eli³ ve O'nun yüzü (zâtı)⁴ gibi ifadeler, bazı İslam âlimleri tarafından herhangi bir yoruma tabi tutulmadan Allah'ın (c.c.) insan gibi eli ve yüzü olduğu şeklinde anlaşılması, kimi âlimler de bu ifadeleri "Allah'ın (c.c.) kudreti" ve "Allah'ın (c.c.) zâtı" şeklinde yorumlamayı tercih etmişlerdir.

Bilgi Kutusu

Muhkem ayet: Anlamı açık, yoruma gerek olmayan, okunduğunda manası hemen anlaşılabilir ayet demektir.

(bk. Tuncay Başoğlu, "Muhkem", TDV İslam Ansiklopedisi, C 31, s. 42-44.)

Müteşabih ayet: Manasını anlamak için araştırmaya ve düşünmeye ihtiyaç olan ve farklı yorumlara elverişli olan ayetlerdir.

(bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Müteşabih", TDV İslam Ansiklopedisi C 32, s. 204-207.)

Düşünelim-Konuşalım

Farklı din anlayışlarının yaşandığı toplumlarda birlikte yaşama kültürü nasıl gelişir? Düşüncelerinizi aşağıya yazınız ve arkadaşlarınızla paylaşınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Görsel 5.2: İslam düşüncesindeki yorum farklılıklarını birer zenginliktir.

3 bk. Fetih suresi, 10. ayet.

4 bk. Bakara suresi, 115. ayet; Kasas suresi, 88. ayet.

5 bk. Müslim, İman, 14; Ebû Dâvûd, Edeb, 129.

Hz. Peygamber, İslam dinini insanların anlayıp yaşayabilecekleri seviyede anlatmıştır. İnsanların durumlarını göz önünde bulundurarak onlara öğütler vermiştir. Bundan dolayı da aynı soruyu soran farklı kişilere farklı cevaplar vermiştir. "Cennete gitmek için ne yapmalıyım?" diye soran birine, "Namaz kıl." derken aynı soruyu soran bir başkasına da "Anne ve babana iyilik et." demiştir.⁵ Bu durum Hz. Peygamber'in kendisine soru soran kişilerin içinde buldukları konumu göz önünde bulundurarak onlar için en uygun cevapları verdiğini gösterir. Hadislerin aktarımında hassasiyet gösterilmesine rağmen farklı yorumlara sebep olacak hadis metinleri de bulunmaktadır. Hangi ifadelerin bizzat Hz. Peygamber'e ait olduğu konusunda yaşanan tartışmalar da farklı yorumların oluşmasına neden olmuştur.

İslam düşüncesinin oluşmasında ve farklılaşmasında pek çok unsurun etkisi olmuştur. İslam'ın temel esasları konusunda mezhep imamı çoğunlukla Kur'an ve sünnet çizgisinde sabit kalarak yorumlar yapmayı amaçlamışlardır.

İslam dünyasında din anlayışındaki farklılıkları bir zenginlik olarak görmek gerekir. Çünkü yorum farklılıkları düşünce alanında bir dinamizme ve canlılığa neden olur. İslam toplumlarında ortaya çıkan farklı anla-

Bilgi Kutusu

Tevil: Birçok anlama gelme ihtimali olan bir ayetin, İslam bilginleri tarafından içerdiği anlamlardan birinin tercih edilmesidir.

(bk. MEB Dinî Terimler Sözlüğü, s. 366.)

yışlar hayatı kolaylaştıran düşünce zenginlikleridir. Yorum farklılıkları, dini anlama ve uygulamada Müslümanların yararlandıkları bir alandır. Özellikle farklı kültürler ve milletlerin İslam'ı kolayca benimsemesinde yorum farklılıkları etkili olmuştur.

2. DİNİ YORUMLARLA İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR

Din, sağlam temeller üzerine oturmuş bir ev olarak düşünülürse, mezhepler de o evin odası gibidir.

Dinin inanç, ibadet ve ahlak olmak üzere üç ana temeli vardır. Her dinin kendine ait inanç prensipleri vardır. Dinler sahip oldukları bu prensiplere muhataplarının inanmasını ister. Bu dine inanan insanların inandığı değerlere göre ibadet etmeleri doğaldır. İnanç, insanın iç dünyasını kuşatırken; ibadetler de dış dünyasına yansır. Dinî hayatı daha bir görünür kılar. Dinlerde inanç ve ibadet konularını tamamlayan unsurlar ise ahlaki hükümlerdir. Ahlak, insan davranışlarının temelini oluşturur.

Buna göre dinlerin inanç sistemlerini ifade etmek üzere **itikad** veya akaid kavramları kullanılır. İslam dininin inanç esaslarını da İslam itikadı oluşturur. İslam itikadını delilleriyle savunan ilme ise kelim denmektedir.

İslam'ın ibadet anlayışı ve prensipleri fıkıh terimiyle ifade edilir. Fıkıh ibadet hayatına dair prensipleri ele alır.

Hem inanç hem de ibadetler konusunda dinin esaslarına bağlı kalarak ve zamanın şartları da gözeticilerle yapılan farklı yorumlar vardır. Bu farklı yorumlar ise mezhep adı altında ele alınır.

İslam'ın inanç esasları, ibadetleri ve sosyal hayatla ilgili kuralları vahiy ile ortaya konulmuştur. Hz. Peygamber'in sünnetiyle hayata aktarılan dinin farklı kültürlere sahip toplumlar tarafından anlaşılması ve yorumlanması mezhepleri ortaya çıkarmıştır.

Görsel 5.3: Kavram ve yaklaşımlar arası farkı bilmek konunun anlaşılmasını kolaylaştırır.

Not Edelim

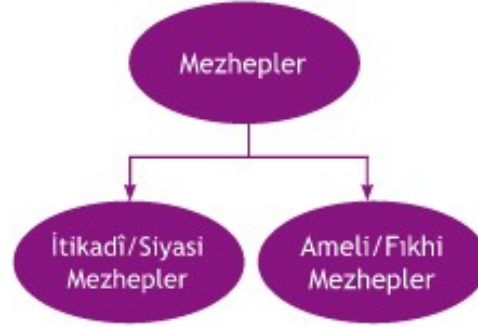
Mezhep, dinin inanç esaslarını veya amelî hükümlerini anlama ve yorumlama konusunda kendine özgü yaklaşımlara sahip düşünce sistemi; bu yaklaşımlar etrafında meydana gelen ekolleşmenin ürünü olan ilmi ve fikri birikimdir.

(bk. İlyas Üzüm, "Mezhep", TDV İslam Ansiklopedisi, C 29, s. 526-532.)

Günümüze kadar varlığını devam ettiren mezhepler genel hatlarıyla; itikadi-siyasi, ameli-fıkhi yorumlar olmak üzere ikiye ayrılır. İtikadi mezhepler dinin inanca yönelik esaslarıyla ilgili farklı görüşler ortaya koyarken fıkhi mezhepler ameli yönüyle ilgili farklı görüşler ortaya koyar.

Fırka, siyasi ve itikadi mezhepler için kullanılan terimdir.⁶ İslam fikir tarihinde insanın olaylara bakışını ve algılayışını etkileyen birçok sebep vardır. Bazen insani ve içtimai bazen siyasi ve felsefi bazen de ahlaki ve kültürel gerekçelerle insanlar dinî konularda ayrılığa düşmüşlerdir.

Yorum farklılığına sebep olan ana etkene göre bunları çeşitlendirmek ve isimlendirmek mümkündür. Siyasi-itikadi oluşumlar “fırka” olarak isimlendirilirken “mezhep” ise fıkhi oluşumlar için verilen bir isimdir. Bazen bunları birbirlerinden kesin ve kalın çizgilerle ayırmak mümkün olmayabilir. İtikadi mezheplerin ortaya çıkışında siyasi sebepler olduğu gibi siyasi bir fırkanın ortaya çıkışında da itikadi, dinî gerekçeler olabilir.

Şema 5.2: İslam düşüncesindeki mezhepler.

Not Edelim

Fırka kelimesi (çoğulu fırak) sözlükte “ayırarak, bölmek; açıklayıp hükme bağlamak” manalarına gelen fark kökünden isim olup insanlar arasından ayrılmış belli bir grup ve topluluğu ifade eder.

(bk. Bekir Topaloğlu, “Fırka”, TDV İslam Ansiklopedisi, C 13, s. 35.)

3. İSLAM DÜŞÜNCESİNDE İTİKADİ VE SİYASİ YORUMLAR

İtikadi ve siyasi yorumlar kültürel çeşitlilik olarak görülmeli ve fikri zenginlik temelinde değerlendirilmelidir.

Hz. Peygamber’in vefatından sonra yaşanan siyasi gelişmeler, dinî yorumların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁷ Başlangıçta siyasi yorum farklılıklarından kaynaklanan ihtilaflar zamanla bazı itikadi mezheplerin oluşmasına neden olmuştur. Bir takım yorumlar da doğrudan inançla ilgili ihtilaflardan kaynaklanmıştır. Bu farklı yorumlar zamanla itikadi siyasi yorumlar şeklinde nitelendirilmiştir.

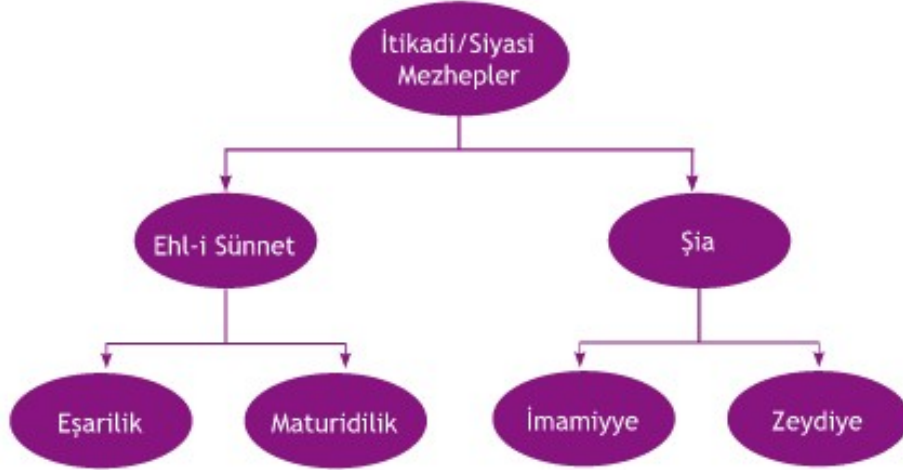
Düşünce özgürlüğünün bir ürünü olan çeşitli yorum ve mezheplerin ortaya çıkması doğal bir durumdur. Bundan dolayı da tarih boyunca Müslümanlar arasında dinî konularda pek

⁶ bk. Bekir Topaloğlu, “Fırka”, TDV İslam Ansiklopedisi, C 13, s. 35.

⁷ Ethem Ruhi Fiğtalı, Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri, s. 8.

çok görüş ve düşünce ileri sürülmüştür. Bu yorum zenginliğinin hakikatin ortaya çıkmasına katkı sağlayan çabalar olarak görülmesi gerekir. Bunun için de İslam dünyasında ortaya çıkan ve vahyin özüne ters düşmeyen tüm mezhep ve yorumlar kültürel zenginlik olarak görülmelidir.

İslam düşüncesinde inanç konularıyla ilgili olarak yapılan tartışmalar sonucunda ortaya çıkan ve en yaygın olarak bilinen itikadi siyasi mezhepler; Ehl-i Sünnet ve Şia'dır.

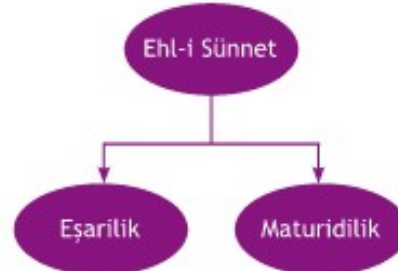

Şema 5.3: İslam düşüncesinde itikadi ve siyasi mezhepler.

Ehl-i Sünnet

Hz. Peygamber ile sahabenin, dinin temel konularında takip ettikleri yolu benimseyenler Ehl-i Sünnet olarak tanımlanmıştır.⁸ Hz. Peygamber hayattayken Ehl-i sünnet dahil hiçbir mezhep yoktu. İslam ve ona gönül verenlerin tümü için Müslüman kavramı kullanılmıştır. Zamanla Müslümanlar arasında dinî konularla ilgili olarak bazı görüş farklılıkları ortaya çıktı. Buna bağlı olarak farklı yorumlar, toplumda yaygınlık kazandı. Haricilik, Mürcie, Mutezile ve Şia gibi bazı mezhepler, fikir ve tutumlarıyla ana bünyeyi ve çoğunluğu oluşturan Müslümanlardan farklılaşmışlardır. İşte bu gruplardan herhangi birine mensup olmayıp çoğunluğun temsil ettiği çizgiyi sürdürenler Ehl-i sünnet olarak isimlendirilmişlerdir.

Hasan Basri'nin (ö.110/728) fikirleri ehl-i sünnet düşüncesine öncülük ederken Ebû Hanife'nin (ö.150/767) inanç ve amel konusundaki görüşleri ise Ehl-i Sünnet'in şekillenmesinde etkili olmuştur. Hasan Basri, siyasi olarak Emevi iktidarını tenkit etmekle beraber onlara karşı ayaklanma girişimlerini onaylamamış ve Müslümanlardan bu isyanlara katılmalarını istemiştir. Ayrıca bu ekolün inançla ilgili görüşlerinin şekillenmesinde İmam Azam Ebû Hanife'nin fikirleri belirleyici olmuştur.

Şema 5.4: Ehl-i Sünnet mezhepleri.

Ehl-i sünnet İslam dininin temel inanç esaslarında genel olarak aynı düşündüğü hâlde bu inanç esaslarının yorumlanmasında ve açıklanmasında farklı görüşler benimseyerek kendi içerisinde Maturidilik ve Eşarilik olmak üzere iki ana ekole ayrılmıştır.

⁸ Yusuf Şevki Yavuz, "Ehl-i Sünnet", TDV İslam Ansiklopedisi, C 10, s. 526.

Görsel 5.4: Ebû Mansur el-Maturîdî'nin türbesi, Özbekistan.

Bilgi Kutusu

Aklî Delil: Bütün öncülleri akla dayanan delildir.

Naklî Delil: Bütün öncülleri nakle dayanan delildir.

(bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Delil", TDV İslam Ansiklopedisi, C 9, s. 137.)

Maturidilik, Ebû Mansur Muhammed b. Mahmud el-Maturidi es-Semerkindî'nin (ö.333/944) görüş ve düşünceleri çevresinde oluşmuş itikadi ekoldür. İmam Maturidi, 862 yılında Semerkand'da Maturid mahallesinde doğmuş ve 944 yılında aynı yerde vefat etmiştir. Fıkıh konularında Hanefi mezhebinin görüşlerini kabul etmiştir. İmam Maturidi, inanç konusunda da Ebû Hanife'den etkilenmiş, onun eserlerinde geçen konuları ayrıntılarıyla açıklamıştır. Dinî konuları herhangi bir şüpheye yer bırakmayacak şekilde aklî ve naklî delillerle ispatlamıştır.⁹

Maturidilik, özellikle Türkler arasında tanınmış ve kabul edilmiştir. Bu mezhep Türkiye, Kuzey Afrika, Orta Asya, Hindistan, Pakistan, Malezya ve Endonezya'yı kapsayan geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.¹⁰ Dinî konularda sadece dinî metinlerde geçen ifadeleri görünen şekliyle (zâhiri) alan gruplar ile daha çok akla öncelik veren Mutezile'nin din anlayışını isabetli bulmayan Maturidi, dikkatli bir şekilde dinî nakillerle akli uzlaşma yoluna yönelmiştir.¹¹

Maturidiliğe göre Allah'ın (c.c.) varlığı ve sıfatları, peygamberlik, ahiret inancı gibi bilgiler akılla kavranabilir. İnsanlar akıllarını

kullanarak davranışlarının iyi ve kötü olup olmadığını kavrayabilir. İmanın tamamlanması için amel çok önemlidir. Büyük günah işleyen kimse dinden çıkmaz fakat günahkâr olur, tövbe ederse affedilmesi umulur.¹²

Bilgi Kutusu

Maturidiliğin genel prensipleri şöyledir: Allah (c.c.) vardır, birdir, eşi ve benzeri yoktur. İnsanın, akıl yoluyla Allah'ın (c.c.) varlığına ulaşması mümkündür. Çünkü Allah, insandan aklını kullanmasını, düşünmesini ve ibret almasını istemektedir. Bunun için de akıl Allah'ı (c.c.) tanıma konusunda bağımsızdır ancak yükümlülük ifade eden hükümleri tanıma konusunda bağımsız değildir. Allah (c.c.) her şeyi bir hikmet üzere yaratır. Hiçbir şeyi boşuna yaratmamıştır. Kur'an-ı Kerim Allah (c.c.) kelimidir ve Allah'ın (c.c.) kelam sıfatı onun zatıyla birlikte var olan ezeli bir sıfattır. Kur'an'ın harfleri ve sesleri sonradan yaratılmıştır. İnsanın fiilleri yaratma bakımından Allah'a (c.c.); kesb (kazanma) yönünden insana aittir. İnsana cüz'î irade verilmiştir. Bundan dolayı da insan tüm fiillerinden sorumlu olan bir varlıktır. İnsan bir şeyi yapmak istediği zaman Allah (c.c.), bu fiilin gerçekleşmesi için kudret yaratır ve insan da bu kudretle o fiili gerçekleştirir.

(bk. Bekir Topaloğlu, "Mâtürîdî", TDV İslam Ansiklopedisi, C 28, s.151-157.)

9 bk. Ahmet Turan, İslam Mezhepleri Tarihi, s. 169.

10 bk. Mustafa Öz, Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi, s. 427.

11 bk. Ebû Mansur el-Mâtürîdî, Kitâbu't-Tevhîd, s. 51-53.

12 bk. Abdulkâhir Bağdâdî, Mezhepler Arasındaki Farklar, s. 37.

Eşarilik, Ebû'l-Hasen el-Eşarî'nin görüşleri çevresinde şekillenmiş olan bir yorum biçimidir. Ebû'l-Hasen el-Eşarî, 873 yılında Basra'da doğmuş, 936 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. 40 yaşına kadar Mutezile'nin görüşlerini savunmuştur. Hayatının sonraki kısmında ise Mutezile'nin görüşlerine açıkça karşı çıkmış, hadis ve sünneti merkeze alan bir yaklaşımı benimsemiştir.

Eşarilik, akılcı bakış açısına sahip olan ve bunu gereğinden fazla ön plana çıkaran Mutezile ekolüne bir tepki olarak varlığını devam ettirmiştir.

Eşarilik'e göre Allah'ın (c.c.) ahirette müminler tarafından görülmesi mümkündür ve görülecektir. İyi ve kötü, güzel ve çirkin akıl ile değil ancak vahiy yoluyla bilinebilir. Büyük günah işleyen dinden çıkmaz. Günahı karşılığında cehennemde kalır sonra cennete gider veya Allah (c.c.) isterse onu affeder.

Görsel 5.5: Eşarilik başta Irak ve Suriye olmak üzere, Hicaz, Horasan, Mısır ve Kuzey Afrika'da yaygınlaşmıştır.

Bilgi Kutusu

“Sana biat edenler ancak Allah'a (c.c.) biat etmiş olurlar. Allah'ın (c.c.) eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a (c.c.) verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükafat verecektir.”

(Fetih suresi, 10. ayet.)

İmam Maturidi ayette geçen Allah'ın (c.c.) eli ifadesinin mecaz olarak kullanıldığını ve bu kelimenin Allah'ın (c.c.) inananları koruması anlamına geldiğini söylemektedir. İmam Eş'ârî ise Allah'ın eli ifadesinin gerçek anlamda kullanıldığını fakat Allah'ın (c.c.) elinin nasıl olduğu ile ilgili bir bilginin olmadığını söylemiştir.

Şia

Şia, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali'yi (r.a.) ve ehl-i beytini halifelğe (imamet) en layık kişi olarak gören ve onu meşru halife kabul eden; ondan sonraki halifelerin de onun soyundan gelmesi gerektiğine inanan toplulukların ortak adıdır.¹³

Şiiler, imamet konusunu inanç esaslarından biri olarak kabul ederler. Onlara göre Hz. Ali'nin (r.a.) imameti hem ayetlerle hem de Hz. Peygamber'in vasiyetiyle sabit olmuştur. Dolayısıyla Hz. Ali'den (r.a.) önce hilafet makamına gelenlerin yönetimleri meşru değildir. Tarih içinde gelişerek itikadi, siyasi ve fıkhi konularda kendine özgü fikirleriyle bağımsız bir ekol olarak varlığını sürdürmüştür.¹⁴

Şia düşüncesine göre Hz. Ali (r.a.), Hz. Peygamber'den sonra insanların en üstünüdür. Başta Hz. Ali (r.a.) olmak üzere çocukları da imamete en layık olanlardır. Hz. Peygamber sağlığında Veda Haccı'ndan dönerken Gadir-i Hum deneni mevkide Hz. Ali'yi (r.a.) kendisinden sonra halife tayin etmiştir. Çünkü halife tayini ümmetin istek ve seçimine bırakılacak kadar küçük işlerden değildir. Buna göre on iki imam, masum yani günahsızdır. Bu imamların sonuncusu olan Muhammed Mehdi'nin bir gün dünyaya döneceğine inanılır.¹⁵

13 Ethem Ruhi Fiğlalı, Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri, s. 133.

14 bk. Mustafa Öz, “Şia”, TDV İslam Ansiklopedisi, C 39, s. 111.

15 bk. İlyas Üzümlü, “Şia”, TDV İslam Ansiklopedisi, C 39, s. 117.

Şema 5.5: Şiâ'nın 12 İmamı

Günümüzde Şiilik denildiği zaman genellikle İmamiye ekolü anlaşılır. Nas ve tayinle imam olanların sayısının on iki olduğuna inandıkları için “İsnâ aşeriyye” olarak da isimlendirilen İmamiye, İran’da resmî mezhep olarak benimsenmiştir. İmamiye ekolüne göre dinin temel esasları tevhid, nübüvvet, imamet, ahiret ve adalet olmak üzere beştir. İman esasları içinde yer alan imamet inancına göre imamların sayısı on ikidir ve on ikinci imam halen sağdır ve günü geldiğinde tekrar taraftarları arasına dönecek ve yeryüzünü adaletle yönetecektir.¹⁶

Şiâ'nın diğer önemli bir ekolü olan Zeydiye, İmamiye'nin dördüncü imamı Ali Zeynelabidin'in oğlu Zeyd'i imam kabul eder. Bugün Yemen'de yoğun olarak yaşayan Zeydiler, imamet konusundaki bazı görüşleriyle diğer Şii fırkalardan ayrılırlar. Onlara göre Hz. Peygamber isim ve şahıs belirterek kimseyi imam olarak tayin etmemiştir. Haşimoğullarına mensup, ilim, cesaret ve takva sahibi bir kimse imametini ilan ederek imamlığı hak etmiş olur. Zeydiler, imamların hatasız ve günahsız olmadığına, sayılarının da on iki ile sınırlanmadığına inanırlar.¹⁷

4. İSLAM DÜŞÜNCESİNDE FIKHİ YORUMLAR

Farklı coğrafyalarda yaşayan insanların sahip oldukları kültürel birikim dini algılama biçimlerini ve günlük yaşamlarını etkilemiştir.

Allah'ın (c.c.) tüm insanlar için gönderdiği İslam dini, Arabistan Yarımadası'yla sınırlı kalmayıp kısa zamanda farklı coğrafyalara yayılmıştır. Bunun sonucunda farklı kültür ve yaşam tarzına sahip olan insanlar İslam dini ile tanışmışlardır.

İslam dinini yeni kabul eden toplumlar bazı sorunlarla karşılaşmış ve pek çok soru sormuşlardır. Fıkhi alandaki bu soru ve sorunlara çözüm bulabilmek için çalışan İslam

¹⁶ bk. Mustafa Öz, “İmamiyye”, TDV İslam Ansiklopedisi, C 22, s. 207-209.

¹⁷ bk. Mustafa Öz, “Zeyd b. Zeynelabidin ve Zeydiyye”, s. 43-58.

Not Edelim

İslam mezhepleri, dinin yorumları olarak kabul edilmelidir.

ve diğer Müslümanlarla paylaşmışlardır. Halkın dinî uygulamalar konusundaki sorularına verilen cevaplar, zamanla sistemleşerek fihhi mezhepleri oluşturmuştur.¹⁸

Dinî uygulama alanında ayet ve hadislerin farklı yorumlanması ve ameli anlamda ortaya çıkan küçük farklılıklar İslam toplumu için önemli kolaylıklar sağlamıştır. Fıkıh âlimleri farklı görüşleriyle halkın ibadetleri daha rahat anlayabilmesi ve uygulayabilmesine yardımcı olmuşlardır. Böylece farklı konular üzerinde Kur'an ve sünnete bağlı kalarak yorumlar yapmışlar ve günün meselelerine çözümler bulmuşlardır. Bu sayede Müslümanlara yeni ufuklar açmışlardır.

Düşünelim-Konuşalım

Fıkıhi yorumlardaki çeşitlilik Müslümanların ibadet uygulamalarına nasıl yansır?

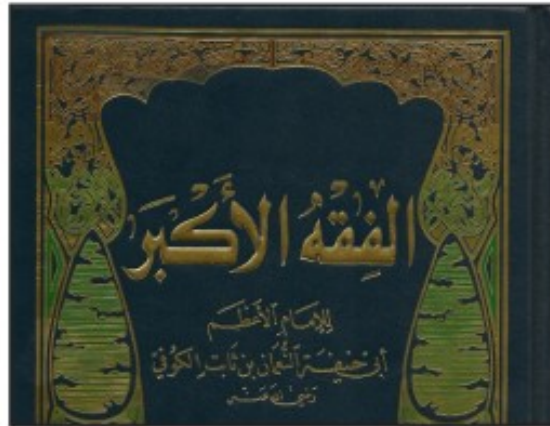
İslam âlimleri arasında, İslam'ın kesin hükümleri konusunda ihtilaf yoktur. Ancak bunların dışındaki bazı konularda mezhepler arası farklılıklar vardır. Dinin kesin hükümleri; beş vakit namaz, namazın farzları, oruç, zekât, hac gibi konular, Kur'an-ı Kerim'de açıklanan ve ihtilaf konusu olmayan meselelerdir.¹⁹ Zamanla ortaya çıkan yeni meselelerle ilgili yeni yorumların ortaya konması her dönemde vardır. Bu yorumların temel esaslara ve temel kaynaklara bağlı olarak yapılması, sorunların çözümünde kolaylık sağlayacak ve İslam toplumuna zenginlik kazandıracaktır.

İslam düşüncesinde ameli-fıkıhi yorumlar genellikle kurucuları kabul edilen müctehid imamların isimleriyle anılmaktadır. İmam Ebû Hanife, İmam Malik, İmam Şafiî, İmam Ahmed b. Hanbel ve İmam Cafer Sadık gibi büyük fakihler bugün İslam dünyasında yaşamakta olan Hanefi, Maliki, Şafiî, Hanbelî ve Caferî mezheplerinin oluşmasına öncülük etmişlerdir.²⁰

Hanefilik

Hanefilik, İmam-ı Azam Ebû Hanife'nin görüş ve düşüncelerine dayanan fıkıhi ekolün adıdır. Ebû Hanife, kendinden önceki fıkıhi görüş ve rivayetleri, dönemindeki şartları ve ihtiyaçları dikkate alarak değerlendirmiştir. Dinin genel ilkelerini göz önünde bulunduran Ebû Hanife, nakil ile akıl ve hadis ile rey arasında dengeli bir yol benimsemeye çalışmıştır.

Ebû Hanife fıkıhi içtihatlarında bulunurken akla ve akıl yürütmeye başvurması sebebiyle kendisine ve taraftarlarına rey

Görsel 5.6: Ebû Hanife'nin "el-Fıkhu'l-Ekber" adlı eseri.

18 bk. Ferhat Koca, "Mezhep", TDV İslam Ansiklopedisi, C 29, s. 537-542.

19 Muhammed Ebû Zehra, Mezhepler Tarihi, s. 70.

20 bk. Mehmet Erdoğan, Fıkıh İlmüne Giriş, s. 17-57.

ehli denilmiştir. Dinin genel ilkelerini, toplumun geleneklerini ve insan için faydalı olanı dikkate alarak yapmış olduğu içtihatlar, Hanefi mezhebinin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Ebû Hanife'nin önde gelen öğrencileri İmam Muhammed ve Ebû Yusuf gibi alimlerin, bu mezhebin gelişmesinde ve yayılmasında önemli katkıları olmuştur. Irak'ta doğan Hanefi mezhebi, Abbasiler Dönemi'nden itibaren İslam coğrafyasının özellikle doğu bölgelerinde yaygınlaşarak büyük bir gelişme göstermiştir. Hanefilik, günümüzde daha çok Türkiye, Balkanlar, Hindistan, Pakistan, Afganistan, Irak, Suriye ve Türk Cumhuriyetlerinde yaşayan Müslümanlar arasında yaygındır.²¹

Bilgi Kutusu

İmam Ebû Hanife Kimdir?

Asıl adı Numan b. Sabit olan Ebû Hanife 699 yılında Kufe'de doğdu ve 767 yılında vefat etti. Irak'ın ünlü âlimlerinden ders alarak bilgisini geliştirdi. Hocası Hammad b. Ebî Süleyman'ın vefatı üzerine onun yerine geçti ve ders vermeye başladı. Kısa sürede ünü tüm ilim çevrelerinde yayıldı ve öğrencileri arttı. Ticaretle de uğraşan Ebû Hanife, müctehit düzeyinde birçok talebe yetiştirdi. Fıkıh bilgisi ve birçok konudaki pratik çözümleri sayesinde İmamı Azam ismiyle anıldı. Ömrünün büyük bir kısmını ilim öğrenmek ve öğrenci yetiştirmekle geçirmiştir. Fıkhu'l Ekber en önemli eseridir.

(bk. Mustafa Uzun Postalıcı, "Ebû Hanife", TDV İslam Ansiklopedisi, C 10, s.131-138.)

Malikilik

Malikilik, büyük hadis ve fıkıh âlimi olan Malik b. Enes'in görüşlerine dayanır. Görüş ve uygulamalarında Kur'an, sünnet, sahabe ve tabiin sözlerine sırasıyla riayet eder. Maliki mezhebinin en önemli özelliği, Medine halkının uygulamalarına diğer mezheplerden daha fazla önem vermesidir. Bunun için de Medine halkının örfü, dinin anlaşılmasında önceliklidir. Çünkü Hz. Peygamber, yaklaşık on yıl burada yaşamış, onların örf ve âdetlerinden dine aykırı olanları kaldırmış, bir kısmını düzeltmiş ve bazılarına da dokunmamıştır.

Görsel 5.7: İmam Malik'in "Muvatta" adlı eseri.

İmam Malik'in görüşleri Hicaz bölgesinde yayılmış, ardından öğrencileri aracılığıyla Mısır, Kuzey Afrika ve Endülüs'e taşınmıştır. İspanya'da kurulan Endülüs Emevi Devleti, bir dönem Malikiliği resmi mezhep olarak benimsemiştir. Günümüzde Maliki mezhebi Mısır, Tunus, Cezayir, Fas ve Sudan'da yaşayan Müslümanlar arasında yaygındır.

21 bk. Ali Bardakoğlu, "Hanefi Mezhebi", TDV İslam Ansiklopedisi, C 16, s. 1-21.

Bilgi Kutusu

İmam Malik Kimdir?

Malik b. Enes, 712 yılında Medine’de dünyaya geldi. İlmî tahsilini burada tamamladı. Dönemin büyük âlimlerinden ilim öğrenen İmam Malik, Mescid-i Nebevi’de ders ve fetva vermeye başladı. Medine fıkhnın imamı olarak tanınan Malik b. Enes, 795 yılında vefat etti. Muvatta isimli hadis kitabı İmam Malik’in hadislerden ve sahabe sözleriyle tabiîn fetvalarından derlediği en önemli eseridir.

(Ahmet Özel, “Mâlik b. Enes”, TDV İslam Ansiklopedisi, C 27, s. 506-513.)

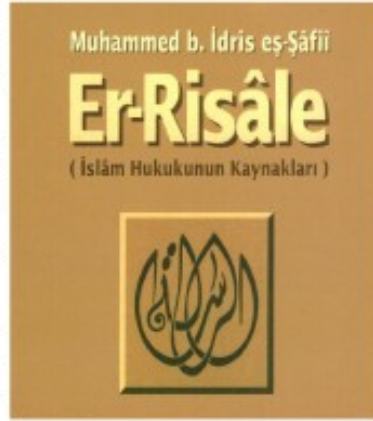
Şafilik

Şafii mezhebi, Muhammed b. İdris eş-Şafii’nin dinî yorum ve görüşlerini esas alır. İmam Şafii, çok farklı coğrafyalarda bulunmuş ve karşılaştığı farklı problemlere cevap verme konusunda kendisinden sonraki âlimlere örnek olmuştur. Yaptığı yorumlar, karşılaşılan farklı sorunların çözümünde ufuk açıcı olmuştur.

Dönemin birçok ilim merkezini gezen ve buralardaki gelenekler hakkında bilgi sahibi olan İmam Şafii, bazı fetvalarını bulunduğu çevrenin şartları doğrultusunda zaman zaman gözden geçirmiştir.

İmam Şafii, fıkıh usulünün sistemleşmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Fıkıh usulü ilminin temel ilkelerini ortaya koyduğu “er-Risale” isimli kitabı günümüze kadar ulaşmış önemli eserlerdendir. Bu eseri kendisinden sonra gelen pek çok fıkıh âlimine kaynak olmuştur.²²

Şafii mezhebi de diğer mezhepler gibi herhangi bir meselenin çözümü için ilk önce Kur’an ve sünnete başvurur. Eğer bir mesele hakkında hüküm Kur’an ve sünnette varsa başka delile başvurulmaz, yoksa önce icma ardından da kıyas deliline gidilir. Şafii mezhebi, ülkemizin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ile Mısır, Suriye, Filistin, Irak ve Endonezya gibi ülkelerde yaşayan Müslümanlar arasında yaygındır.

Görsel 5.8: İmam-ı Şafii’nin “er-Risâle” isimli meşhur eseri.

Bilgi Kutusu

İmam-ı Şafii Kimdir?

İmam-ı Şafii, 767 yılında Filistin’in Gazze şehrinde doğdu. Küçük yaşlarda Medine’ye yerleşerek tahsilini burada tamamladı. Döneminde Hicaz ve Irak olarak belirginleşen fıkıh ekollerinin yaklaşımlarını ve yöntemlerini öğrenerek bu iki fıkıhı birleştirmeye çalıştı. İmam Şafii, fıkıhta kendi yöntemini ortaya koyarak birçok öğrenci yetiştirmiştir. Ömrünün sonlarına doğru Mısır’a yerleşen İmam Şafii, buranın örf ve âdetlerini göz önünde bulundurmuş; bazı fetvalarından vazgeçerek bunların yerine yeni görüşler ortaya koymuştur. Fıkıh usulünün temellerini “er-Risale” isimli eserinde kaleme alan İmam Şafii, 820 yılında Mısır’da vefat etmiştir.

(bk. Bilal Aybakan, “Şafii”, TDV İslam Ansiklopedisi, C 38, s. 223-233.)

22 bk. Bilal Aybakan, “Şafii Mezhebi”, TDV İslam Ansiklopedisi, C 38, s. 233-247.

Bilgi Kutusu

İcmâ: İslam âlimlerinin dinî bir meselenin hükmü üzerinde fikir birliği etmelerini ve bütün Müslümanların ortaklaşa benimsedikleri dinî hükümleri ifade eden dinî delil.

(İbrahim Kafi Dönmez, "İcmâ", TDV İslam Ansiklopedisi, C 21, s. 417.)

Kıyas: Fıkıhta, "hakkında açık hüküm bulunmayan bir meselenin hükmünü, aralarındaki ortak özelliğe veya benzerliğe dayanarak hükmü açıkça belirtilen meseleye göre belirlemek" anlamına gelir.

(H. Yunus Apaydın, "Kıyas", TDV İslam Ansiklopedisi, C 25, s. 529.)

Hanbelilik

Hanbeli mezhebi, ünlü hadis ve fıkıh âlimi Ahmed b. Hanbel'in görüşlerini esas alır. Hanbeli mezhebinin, dinî konularda hüküm verirken öncelikli kaynağı Kur'an, sonrasında ise Hz. Peygamber'in sünneti olmuştur.

Hanbelilik mezhebi, "Hakkında haram olduğuna dair kesin bir hüküm bulunmayan şey helaldir." ilkesini esas alan bir yorum ve anlayışa sahiptir. Bu yorum sayesinde İslam toplumunda günlük hayatta karşılaşılan pek çok sorunun çözümü sağlanmıştır. Müslümanlar, yeni karşılaştıkları birçok şeyin helal mi haram mı olduğu şüphesinden kurtulabilmiştir. Hanbeli mezhebinde zorunlu olmadıkça kişisel görüşle karar verme (rey) tercih edilmemiştir. Bunun için de mezhepte hadise dayalı bir fıkıh anlayışı hâkimdir.

Bağdat'ta ortaya çıkan Hanbelilik, Ahmed b. Hanbel'in önde gelen öğrencileri tarafından İslam dünyasının diğer bölgelerine de yayılmıştır. Bu mezhep günümüzde daha çok Hicaz bölgesi, Irak, Suriye, Filistin ve Mısır'da yaygındır.²³

Görsel 5.9: İmam Ahmed b. Hanbel'in "Müsned" adlı eseri.

Bilgi Kutusu

İmam Ahmed b. Hanbel Kimdir?

781 yılında Bağdat'ta doğan Ahmed b. Hanbel küçük yaşlardan itibaren İmam Muhammed, Ebû Yusuf ve İmam Şafii gibi dönemin âlimlerinden ilim tahsil etmiştir. İslam dünyasının birçok bölgesini dolaşarak hadis derlemiş ve bunları el-Müsned isimli hadis kitabında bir araya getirmiştir. Kur'an'ın mahluk olmadığını dile getirdiği için Abbasiler Döneminde baskıya maruz kalmıştır. İmam Şafii'nin fıkıh bilgisini ve hüküm çıkarma yöntemini benimseyen Ahmed b. Hanbel, sadece rivayetlerle yetinmemiş, bunların fıkıh amaçlarını da araştırmıştır. Ahmed b. Hanbel 855 yılında vefat etmiştir.

(bk. Ferhat Koca, "Hanbelî Mezhebi", TDV İslam Ansiklopedisi, C 15, s. 525-547.)

²³ bk. Ferhat Koca, "Hanbelî Mezhebi", TDV İslam Ansiklopedisi, C 15, s. 525-547.

Caferilik

Caferi mezhebi, İmam Cafer-i Sadık'ın inanç, ibadet ve muamelat konusundaki görüşlerini esas alan bir oluşumdur.

Cafer-i Sadık, hadis ilminde otorite olarak kabul edilmiştir. İmam Malik ve Ebû Hanife ile görüş alışverişinde bulunmuş, fazilet ve takvasıyla tanınan bir kişi olmuştur. Bu özellikleri sebebiyle birçok âlimin ve Müslümanın saygı ve sevgisini kazanmıştır.

Bilgi Kutusu

İmam Cafer-i Sadık Kimdir?

Cafer-i Sadık Medine'de doğmuştur. İmamiye'nin beşinci imamı Muhammed el-Bâkır'ın oğludur. İlk tahsilini dedesi ve babasından almıştır. Babasından sonra imamet görevini üstlenerek Şia'nın altıncı imamı olmuştur.

İmamet konusunda Zeydîler hariç Şia'nın tüm kolları Cafer-i Sadık'ın imam olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Fazilet ve takva sahibi olan İmam Cafer-i Sadık, tüm Müslümanların saygı ve sevgisini kazanmıştır. Hadis ve fıkıh ilminde büyük bir yeri olan Cafer-i Sadık, Ebû Hanife gibi döneminin önemli âlimleriyle de görüşerek ilmî konular hakkında görüş alışverişinde bulunmuştur. 765 yılında Medine'de vefat etmiştir.

(bk. Mustafa Öz, "Ca'fer es-Sâdık", TDV İslam Ansiklopedisi, C 7, s. 1-3.)

Caferilik, on iki imama inanmayı dinin asli bir hükmü olarak kabul eder. Caferiler, dinî konularda Kur'an-ı Kerim ve sünnetin yanı sıra masum kabul ettikleri on iki imamın sözlerini de delil olarak kullanırlar. Dinî konularda içtihat etme yetkisine sahip olmayanlar hayatta olan bir müçtehid kendisine rehber edinerek taklit etmek zorundadır. Sözleri hadis kabul edilen on iki imamdaki nakledilen rivayetlerle birlikte diğer hadisleri de içinde barındıran dört temel eser Caferi mezhebinin ana kaynaklarını oluşturur.

Günümüz İmamiye Şiası'nın ameli/fıkhi yorumu olan Caferilik; İran, Irak, Suriye, bazı Körfez ülkeleri ile Afganistan ve Pakistan gibi yerlerde yaşayan Müslümanlar arasında yaygındır. Ülkemizin bazı yörelerinde de bu mezhebi benimseyen Müslümanlar yaşamaktadır.

Not Edelim

Caferi mezhebine on iki imamı kabul ettiklerinden dolayı İsna Aşeriyye; imamlara inanmayı imanın şartlarından biri olarak gördükleri için İmamiyye; itikad ve ibadette Cafer-i Sadık'ın görüşlerine dayandıkları için Caferiyye denilmiştir.

5. KUR'AN'DAN MESAJLAR: NİSA SURESİ 59. AYET

"Ey İnananlar! Allah'a itaat edin, Peygambere ve sizden buyruk sahibi olanlara itaat edin. Eğer bir şeyde çekişirseniz, Allah'a ve ahiret gününe inanmışsanız onun halini Allah'a ve Peygambere bırakın. Bu, hayırlı ve netice itibarıyla en güzeldir."

Nisâ suresi, Medine Dönemi'nde inmiştir. 176 ayettir. Sure, özellikle kadın haklarından, onların hukuki ve sosyal konularından bahsettiği için bu adı almıştır. “Nisâ” kadınlar demektir.

“Söz tutmak, boyun eğmek, emri yerine getirmek” manasına gelen itaat, sosyal, siyasi, hukuki ve ahlaki boyutları olan bir kavramdır. Çünkü insan toplum içinde ve toplumun oluşturduğu en üst kurum olan devlet içinde yaşamak durumundadır.

Allah’a (c.c.) itaat, O’nun ve elçisinin emir ve iradesine uymak demektir.²⁴ Hz. Peygamber’e itaat ise de öncelikle tebliğ ettiği Kur’an’a ve sünnete uymaktır.

Müslümanların Allah (c.c.) ve Resulü yanında kendi içlerinden yöneticilere de itaat etmeleri gerekir. Bu itaatın sınırları da hadislerde şu şekilde ifade edilmiştir: “Hiçbir mahlûka, Allah (c.c.) emrine uymadığı takdirde itaat edilemez.”, “Ancak mâruf (meşrû) olan emre itaat edilir.”, “Allah’a (c.c.) itaatsizlik sayılan emre itaat edilmez.” mealindeki²⁵ hadisler bu kaideyi açıkça ifade etmektedir.

Yorumlayalım

“Bin işçiye bir başçı lazımdır.” atasözünü yöneticilere itaat etmenin gerekliliği açısından yorumlayınız.

Ayetin nüzul sebebi de aynı kaideyi destekler mahiyettedir: Hz. Peygamber gönderdiği bir birliğin başına Abdullah b. Huzâfe’yi görevlendirmişti. Abdullah bir sebeple öfkelenmiş, emri altındakilere odun toplayıp yakmalarını, ateş yanınca da içine girmelerini emretmişti. Emri alanlar tereddüt içinde kaldılar. Bir kısmı “Komutana (Ulu’l-emre) itaat edilir.” diye ateşe girmeye teşebbüs ediyorlar, bir kısmı ise “İtaatin, buyruğun meşrû olmasına bağlı bulunduğunu” düşünerek onları engelliyorlardı. Bu çekişme devam ederken ateş söndü, seferden dönünce durumu Hz. Peygamber’e arz ettiler. “Ateşe girseydiler kıyamete kadar ondan kurtulup çıkamazlardı. İtaat ancak meşru emre olur.” buyurdu.²⁶

Yorumlayalım

“Eğer üzerinize Habeşli ve burnu kulağı kesik bir köle, emir tayin edilse, sizi Allah’ın (c.c.) kitabı ile sevk ve idare ettiği sürece, onun emirlerini dinleyiniz ve itaat ediniz.”

(İbn Mâce, Cihâd, 39; Buhârî, Ahkâm, 4.)

Yukarıdaki hadisi yöneticilere itaat ve itaatin ölçüsü açısından yorumlayınız.

İslam dini, gerek kamu gerekse özel hayatta bazı sıfat ve özellikleri taşıyan kimselere itaat edilmesini, onların buyruklarının yerine getirilmesini ve söylediklerine uyulmasını istemiştir. Başkan, aile reisi, kumandan, ana baba ve bilmeyenlere göre alimler bunlardandır.

²⁴ Ömer Mahir Alper, “İtaat”, TDV İslam Ansiklopedisi, C 23, s. 444-445.

²⁵ Buhârî, Ahkâm, 4; Megâzî, 59; Müslim, İmâre, 39.

²⁶ Buhârî, Ahkâm, 4; Megâzî, 59.

“Bir hususta anlaşmazlığa düşmek” Allah (c.c.) ile mümin kulları arasında olamaz, Hz. Peygamber ile O’na inananlar arasında da düşünülemez. Geriye yönetici, yönetilen, bilen, soran... şeklinde toplum kalır. Bu çerçevede toplum arasında bir anlaşmazlık çıktığında mesele Allah’a (c.c.) ve Resule götürülür.

Meselenin “Allah’a (c.c.) götürülmesi” Kur’an’a, “Resule götürülmesi” ise sünnete başvurmayı gerektirir. Kıyamete kadar ortaya çıkacak bütün anlaşmazlıkların konu konu, parça parça çözümü Kitap ve Sünnette bulunmaz. Ancak bütün anlaşmazlıkların çözümüne ışık tutan ilkeler, işaretler ve örnek çözümler vardır. Bunlardan yararlanarak çözüm bulma yoluna gidilir.

Yorumlayalım

Güneş kendisine verilen görevi bir süreliğine yerine getirmese ne olurdu? Toplum oluşturulan her bir fert kendilerine verilen emirleri yerine getirmese o toplum, o devlet varlığını nasıl sürdürür?

Etkinlik Yapalım

Nisâ suresinin 59. ayetini inceledikten sonra çıkardığınız mesajları aşağıdaki boşluklara yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Ünitemizi Değerlendirelim

A) Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerlere doğru sözcüğü/sözcükleri yazınız.

1., İslam dünyasında ortaya çıkan ilk siyasi itikadi yorumdur.
2. İslam itikadını delilleriyle savunan ilme denir.
3. İslam düşüncesinde inanç konularıyla ilgili olarak yapılan tartışmalar sonucunda ortaya çıkan ve en yaygın olarak bilinen siyasi itikadi mezhepler; ve Şia'dır.
4. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali'yi ve ehl-i beytini halifelğe (imamet) en layık kişi olarak gören ve onu meşru halife kabul eden; ondan sonraki halifelerin de onun soyundan gelmesi gerektiğine inanan toplulukların ortak adıdır.
5., İmam-ı Azam Ebû Hanife'nin görüş ve düşüncelerine dayanan fıkhi ekolün adıdır.

B) Aşağıdaki açık uçlu soruların cevaplarını boş bırakılan yerlere yazınız.

6. İslam düşüncesinde din ve din anlayışı arasındaki fark nedir?
7. Mezhep ne demektir?
8. İslam düşüncesinde yorum biçimleri kaçaya ayrılır?
9. İslam düşüncesinde yorum biçimlerinin birbirinden farklı olmasının sebepleri nelerdir?
10. İslam düşüncesinde yorumları birleştiren unsurlardan "nübüvvet" (peygamberlik) konusunu bir ayetle açıklayınız.

C) Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları okuyunuz ve doğru seçeneği işaretleyiniz.

- I. Hz. Peygamber'in vefatından sonra hilafetin, kıyamete kadar Hz. Ali (r.a.) ve soyundan gelenlere ait olduğunu iddia eden siyasi mezhep, Şia'dır.
- II. Önceleri Mutezile'ye mensup iken ayrılıp kendi itikadi mezhebini oluşturan din bilgini, İmam Eşarî'dir.
- III. Fıkıh ilmindeki başarısı ve fıkhi meselelere sunduğu çözümlerle "İmam-ı Azam" ünvanını alan din bilgini İmam Mâturidî'dir.
- IV. Hadis alanında yazılmış ilk eserlerden biri olan "Muvatta"nın yazarı İmam Şafi'dir.

11. Yukarıdaki bilgilerden hangileri doğrudur?

- A) I-II B) I-III C) I-II-III D) I-II-IV E) I-III-IV

12. İslam düşüncesinde yorumları birleştiren unsurlarla ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- A) Tevhit konusunda mezhep imamları ortak görüşler ileri sürmüşlerdir.
- B) İslam mezhepleri Kur'an-ı Kerim'in ilahi kitap olduğunu kabul etmişlerdir.
- C) Allah'ın (c.c.) varlığının akılla bilinebileceği bütün mezhepler tarafından kabul edilmiştir.
- D) İslam mezhepleri nübüvvetin gerçek olduğu konusunda ortak görüş belirtmişlerdir.
- E) Ahirete imanın bir gereklilik olduğu İslam mezheplerince kabul edilmiştir.

"İnsanın bakış açısı, sosyal hayatının kendine özgü yapısı içerisinde gelişir. Bireyin köyde veya şehirde yaşıyor oluşu, ekonomik farklılıklar, toplumsal refah düzeyi, afetler, savaş-barış ortamları toplumların dinî anlayışlarını etkiler."

13. Yukarıdaki paragrafa göre aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşamaz?

- A) İnsanların bakış açısı zamanla gelişebilir.
- B) Ekonomik farklılıklar insanların yorumlarını etkiler.
- C) İnsanların bakış açılarının birbirinden farklı olmasında bazı sebepler etkilidir.
- D) Dinî anlayışlar hiç bir zaman insanların buldukları ortama göre değişmez.
- E) Toplumsal refah düzeyi insanların dinî anlayışlarını etkiler.

“İslam düşüncesindeki yorumları birleştiren unsurlardan bir tanesi de Kur'an-ı Kerim'dir. (I) Kur'an-ı Kerim, hem lafzı hem manasıyla bir mucizedir ve kıyamete kadar da değişmeyecektir. (II) Ahirete iman konusundaki yorumlar da benzer özelliklere sahiptir. (III) Mezhep imamları, Kur'an-ı Kerim'in lafız ve mana bakımından yalnızca Allah (c.c.)'a ait olduğu ve peygamberler dahil hiçbir insan sözünün onda olmadığı konusunda ittifak etmişlerdir. (IV) Bu sebeple mezhep imamlarının dinî bir konuda hüküm çıkarmak için başvurdukları ilk kaynaktır. (V)”

14. Kur'an-ı Kerim'le ilgili yukarıdaki paragrafta numaralandırılmış cümlelerden hangisi anlam akışını ve konu bütünlüğünü bozmaktadır?

- A) I B) II C) III D) IV E) V

İnsan yorum yapabilen bir varlıktır. Herhangi bir konuyu anlamaya çalışırken kendi mizaç ve karakterinin etkisinde kalır ve farklı sonuçlara varabilir. İnsanın bu özelliği, farklı din anlayışlarının oluşmasını sağlayan önemli etkenlerin başında gelmektedir.

15. Yukarıdaki paragrafta din anlayışındaki farklılıklara sebep olan etkenlerden hangisine değinilmiştir?

- A) Ekonomi B) Ortam ve kültür C) İnsanın yapısı
D) Toplumsal değişim E) Evrensellik

16, 17 ve 18. soruları aşağıdaki metne göre cevaplayınız.

Dünyanın bütün renkleri bir araya toplanmışlar. Hangi rengin en önemli ve en özel olduğunu tartışmaya başlamışlar.

Yeşil söze başlamış: Elbette en önemli renk benim. Ben yaşamın ve umudun rengiyim! Çimenler, yapraklar, ağaçlar için seçilmişim. Yeryüzüne şöyle bir bakın, her taraf benim rengimle kaplı değil mi?

Mavi oradan atılmış: Sen sadece yeryüzünün rengisin, ya ben? Ben hem denizin hem gökyüzünün rengiyim. Gökyüzündeki mavi, insanlara huzur verir ve huzur olmadan da siz hiçbir şey yapamazsınız!

Sarı söze karışmış: Siz dalga mı geçtiğinizi sanıyorsunuz? Ben güneşin rengiyim, bu dünyaya sıcaklık veririm. Ben olmasam hepiniz soğuktan donardınız.

Turuncu onun sözünü kesmiş: Ya ben? Ben direncin ve sağlığın rengiyim. İnsanın yaşaması için gerekli vitaminler benim rengimde. Pek ortalarda görünmeyebilirim; ama güneş doğarken ve batarken gökyüzüne o güzelim rengi veren benim, unutmayın!

Kırmızı dayanamayıp sözü almış: Ben hepinizden üstünüm! Ben kan rengindeyim! Kan olmadan yaşam olur mu? Hem ben cesaret ve tehlikenin rengiyim! Ateş, rengini benden alır.

Mor ayağa kalkmış: Hepinizden üstün olan benim! Ben gücün ve asaletin rengiyim. Bütün liderler ve krallar beni seçmişler. Otorite ve bilgeliğin rengi benim. İnsanlar beni sorgulamaz. Aksine beni dinler ve bana itaat ederler. Ve bütün renkler bir ağızdan konuşmaya devam edip kavgaya tutuşmuşlar.

Bir anda şimşekler çakmaya ve yağmur damlaları gökten inmeye başlamış. “yağmur”un sesi duyulmuş: “Bu kavganızın anlamı ne? Bu üstünlük kavganız neden? Siz bilmiyor musunuz ki her biriniz farklı bir görev için yaratıldınız, birbirinizden farklısınız ve her biriniz çok özelsiniz. Haydi, şimdi el ele tutuşup bana gelin!”

Renkler bu sözlerden çok utanmışlar. El ele tutuşup gökyüzüne doğru havalanmışlar ve bir yay şeklinde oraya yerleşmişler. Yağmur, “Bundan sonra her yağmur yağdığı anda siz birleşip bir renk cümbüşü olarak gökyüzünden yeryüzüne doğru uzanacaksınız. İnsanlar sizi gördükçe huzur duyacak güç bulacaklar. İnsanlara yarınlar için bir umut olacaksınız. Gökyüzünü bir kuşak gibi saracaksınız ve size ‘gökkuşağı’ diyecekler. Anlaştık mı?” dedi. Bu yüzden ne zaman dünyamızı yağmur yıkasa ardından gökkuşağı belirir.

Biz de gökkuşağındaki o renkler gibi birbirimizden farklı ve çok özeliiz. Bunun farkında olmalı ve uyum içinde yaşamalıyız. İslam düşüncesinde ortaya çıkan yorumlar da kendi içinde, uyumlu ve özel olabilir. Ancak bunlar Allah’ın (c.c.) insanlığa rahmet olarak gönderdiği Kuran’ın ışığında birer zenginlik demektir. Bu yorumlar ve mezhepler Kur’an’a bağlı kaldıkları ve onun ışığından faydalandıkları sürece bir gökkuşağı oluşturabilirler. (bk. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (2010), s. 153-160.)

16. Renklerin kendilerini diğerlerine göre daha özel hissetmelerinde öne çıkan temel unsurlar nelerdir?

17. Renklerin bir araya gelmesinde yağmurun birleştirici rolünü açıklayınız.

18. Dinî yorumların, çağlara ve ortama göre dinin anlaşılma biçimlerini ortaya koyan bir zenginlik olmasında, farklı düşüncelere saygı duymanın nasıl bir önemi vardır?